

В. А. Забураева (Мінск, Беларусь)

Фарміраванне грамадзянскай культуры школьнікаў на ўроках беларускай
літаратуры ў 6 класе

Пытанне аб фарміраванні грамадзянскай культуры асобы заўсёды было і застаецца актуальным, бо ад узроўню культуры чалавека залежыць узровень развіцця грамадства ў цэлым, а таксама ступень валодання паняццямі пра свет і месца ў ім чалавека і грамадзяніна. Каб быць сапраўдным грамадзянінам сваёй Радзімы, трэба валодаць якасцямі, якія ў сваёй сукупнасці складаюць грамадзянскую культуру асобы. Першаасновай гэтай культуры з'яўляюцца грамадзянскія каштоўнасці і перакананні. Каб у поўтай меры самарэалізавацца, стаць асобай адданай нацыянальным каштоўнасцям, патрэбны яшчэ і пэўны фонд ведаў, на базе якіх развіваюцца ўяўленні і паняцці пра грамадзянскія каштоўнасці.

Праблема фарміравання грамадзянскай культуры школьнікаў на сучасным этапе развіцця грамадства і сістэмы адукацыі надзвычай надзённая і актуальная. Культура з'яўляецца галоўным фактарам гуманізацыі грамадства, умацавання і сцвярджэння ў ім страчаных маральных ідэалаў і духоўных каштоўнасцей. Педагагічная грамадскасць выразна ўсведамляе неабходнасць пошуку ў наш час новых і эфектыўных падыходаў у грамадзянскім выхаванні вучняў, бо без узнаўлення духоўнага патэнцыялу нацыі немагчымы ні эканамічны прагрэс дзяржавы, ні вырашэнне канкрэтных сацыяльных і палітычных задач. На школьным узроўні гуманістычная скіраванасць навучання і выхавання найперш рэалізуецца сродкамі тых вучэбных прадметаў, з якімі звязваецца фарміраванне асобы ва ўсёй шматграннасці: інтэлектуальнае і эмацыянальнае развіццё, светапогляд, духоўнасць, этычная, эстэтычная, мастацкая, моўная культура.

Невычарпальныя магчымасці духоўнага ўзбагачэння моладзі нясе ў сабе гісторыка-культурная спадчына. Так, на ўроках літаратуры ў 6 класе вучні знаёмяцца з важнейшымі падзеямі і фактамі гісторыі Беларусі і іх адлюстраваннем

у мастацкай літаратуры, у іх выпрацоўваюцца ўменні самастойна арыентавацца ў падзеях і асэнсоўваць іх. Вывучэнне гісторыі Беларусі ў кантэксце літаратурнай адукацыі стварае спрыяльныя ўмовы для грамадзянскага выхавання. Грамадзянскае выхаванне будзе эфектыўным, калі настаўнік дасягне цэласнай сувязі паміж фактамі і з’явамі, якія адлюстроўваюць патрыятызм і гераізм людзей, і накіруе вучня не на механічнае засваенне дэталей гістарычных падзей, а ў першую чаргу на іх маральную ацэнку. Пад грамадзянскім выхаваннем разумеецца мэтанакіраваны працэс уздзеяння на вучняў, закліканы актыўна спрыяць фарміраванню ў іх культуры грамадзянскасці, або грамадзянскай культуры. Яно рэалізуецца і набывае каштоўнасць пры самаадукацыі, самаразвіцці асобы. Грамадзянская культура асобы – гэта сістэма адносна ўстойлівых устаноў, якія склаліся гістарычна, перакананняў, уяўленняў, узораў паводзінаў, якія забяспечваюць узнаўленне жыцця грамадства і дзяржавы на аснове пераемнасці. Грамадзянская культура – гэта “ўсведамленне правоў і абавязкаў у адносінах да грамадства, якое спрыяе развіццю патрэбнасці асобы ў сацыяльна значнай дзейнасці пры вырашэнні грамадска-палітычных, прававых і гаспадарча-арганізатарскіх задач незалежна ад таго, які яны характар носяць, калектыўны або асабісты” [1, с. 186]

Пры вывучэнні твораў на ўроку літаратуры ў 6 клас асабліва важным застаецца пазнавальнае ўспрыманне вучнямі зместу і сэнсу прачытанага, пашырэнне іх чалавеказнаўчых, жыццёвых і эмацыянальна-вобразных уяўленняў. У аснове зместу праграмы ляжыць ідэя Радзімы, родных вытокаў, а таксама агульны прынцып уладкавання Сусвету: я – мой род – народ – родная зямля – чалавецтва. Падобраны тэкставы матэрыял заключае ў сабе вялікі пазнавальны змест, мае несумненнае грамадска-выхаваўчае значэнне, дае вучням уяўленні пра літаратуру як чалавеказнаўства і мастацтва слова, асноўныя тэмы і вобразы літаратурнай творчасці, садзейнічае абуджэнню фантазіі, інтэлектуальнаму развіццю і эстэтычнаму ўзбагачэнню асобы.

Духоўнаму сталенню асобы, больш глыбокаму ўспрыманню нацыянальных каштоўнасцей і традыцый беларускага народа паспрыяе разгляд жанраў вусна-паэтычнай творчасці і літаратурнай песні, бо песня з'яўляецца багаццем душы чалавека і яднае народ. Вывучэнне лірычных твораў мае на мэце паглыбіць эстэтычны падыход да ўспрымання паэтычнага слова, адчування яго мілагучнасці, вобразнай яркасці і маляўнічасці на прыкладзе аналізу мастацкіх тропай.

Празаічныя творы, асабліва вялікія па аб'ёме, вымагаюць папярэдняга самастойнага прачытання. Аднак перад гэтым пажадана звярнуць увагу вучняў на асноўныя моманты зместу і ключавыя пытанні, якія будуць разглядацца ў працэсе аналізу мастацкага тэксту. Празаічныя тэксты даюць магчымасць для больш шырокага ахопу жыццёвых з'яў і маральных праблем, далучаюць юных чытачоў да разумення характараў герояў і матываў іх учынкаў, адносінаў да іншых людзей, мінулага і сучаснага, прыроды і Радзімы. Вучні спосцігаюць пазіцыю і канцэпцыю аўтара-апавядальніка, яго ацэнкі і погляды на чалавека і свет.

У 6 класе з мэтай выхавання грамадзянскай культуры вывучаецца тэма “Мой род. Родная зямля. Народ” [2, с. 24]. Яна ўключае творы, якія спрыяюць не толькі паглыбленню ведаў пра гісторыю роднай краіны, пра яе каштоўнасці і характэрныя рысы, але і творы, якія раскрываюць самабытнасць нашай зямлі, вучаць любіць і ганараць продкаў сваіх, не забываць карані і вопыт мінулых стагоддзяў. Вучні на прыкладзе мастацкай літаратуры бачаць, наколькі важна мець добрыя стасункі з іншымі нацыянальнасцямі, не забываючы пры гэтым здабыткі сваёй радзімы.

Першы ўрок па дадзенай тэме прысвечаны вывучэнню твора Уладзіміра Ліпскага “Ад роду – да народу”. Дадзены твор дапамагае сфарміраваць у вучняў усведамленне таго, што кожны чалавек – выключная, непаўторная асоба, якая наследуе якасці, рысы, прыкметы сваіх бацькоў і дзядоў, свайго роду, што чалавек – маленькая часцінка свету – належыць да свайго народа і павінен годна яго прадстаўляць, ведаць сваю гісторыю і ганарыцца ёю, любіць і берагчы родную

зямлю. Выхаваўчая мэта ўрока – садзейнічаць фарміраванню пачуцця гонару і павагі да Айчыны, гісторыі і мінуўшчыны; праз аналіз твора паўплываць на фарміраванне ўнутранага свету вучняў, іх эмацыянальнага вопыту. А ўсё гэта разам спрыяе фарміраванню грамадзянскай культуры.

Грамадзянскае выхаванне падчас вывучэння дадзенага твора – відавочная з’ява. Напрыклад, на этапе праверкі першаснага ўспрымання настаўнік можа акцэнтаваць увагу на наступных словах аўтара “Кожны чалавек – Асоба!”, “Кожнае чалавечае жыццё – Кніга!”, “Чалавек – гэта цэлая планета” [3, с. 8]. Пасля калектыўнага абмеркавання настаўнік павінен дапамагчы вучням прыйсці да наступнай высновы: кожны чалавек адрозніваецца ад іншых па-свойму, ён адзінкавы і сам выбірае ўласны шлях у жыцці. Пра жыццё любога чалавека можна напісаць цэлую кнігу, але і сам чалавек, калі нараджаецца, пачынае ствараць сваю кнігу жыцця, пазначаючы асноўныя падзеі на чыстых старонках. Чалавек – планета, якая мае ядро – Я, арбіту – бацьку і маці, і новыя бясконцыя арбіты — нашых продкаў. Такім чынам, звяртаецца ўвага на тое, што без продкаў няма і нашчадкаў, а без мінулага – будучыні. Развіваецца павага да родных каранёў, да сваіх вытокаў. Пры параўнанні дрэва з радаводам чалавека (той жа этап урока), вучні могуць успомніць некалькі сваіх пакаленняў, расказаць пра традыцыі сям’і.

На этапе абагульнення ўвага можа быць скіравана на назву твора. Для гэтага выкарыстоўваецца наступнае заданне: “Абгрунтуйце думку, што назва твора У. Ліпскага «Ад роду – да народу» заключае ў сабе кароткую фармуліроўку яго ідэі. У чым яна заключаецца?” Вучні з дапамогай настаўніка разважаюць на тэму таго, што кожны чалавек мае свой характар, светапогляд і адносіны да жыцця, але асоба фарміруецца толькі ў грамадстве. Чалавек не здольны развівацца і пазнаваць наваколле без падтрымкі і дапамогі, без сяброў і бацькоў.

З той жа мэтай вывучаюцца наступныя творы: “Продкі” Алеся Пісьмянкова, “Зямля Беларусі” Пятруся Броўкі, “Імя Айчыны” Любові Тарасюк, “Я хачу прайсці па зямлі...” Генадзя Бураўкіна, “Лебядзіны скіт” Уладзіміра Караткевіча

[2, с. 24–25] – тэма “Мой род. Родная зямля. Народ”. Дадзеныя творы спрыяюць развіццю патрыятызму і грамадзянскай самасвядомасці, усведамленню сябе як часткі свайго роду, вучаць шанаваць і захоўваць традыцыі продкаў.

З улікам падлеткавых чытацкіх прыхільнасцей і ў адпаведнасці з узроставымі і псіхалагічнымі асаблівасцямі шасцікласнікаў у асобны раздзел вылучаны творы фантастычнага зместу, якія развіваюць эмацыянальна-творчыя ўяўленні дзяцей, дапамагаюць фарміраванню гуманістычных ідэалаў і маральных перакананняў.

Вывучэнне чалавеказнаўчага зместу мастацкай літаратуры і яе аналіз як мастацтва слова павінны быць падпарадкаваны галоўнай задачы – абуджэнню цікавасці да чытання, да беларускай кнігі і роднага слова. Стварэнне нацыянальнай мадэлі грамадзянскага выхавання абавязвае на веданне дзіцячай псіхалогіі і ажыццяўляецца на аснове нацыянальных патрыятычных і грамадзянскіх каштоўнасцей і традыцый. Вучань рэалізоўвае свой інтэлектуальны і духоўны патэнцыял у *пазнавальнай, эмацыйнай і ваявой дзейнасці*. Падчас літаратурнага навучання вучні набываюць спецыяльныя *веды і ўменні* па прадмеце, у іх фарміруецца адмысловыя *здольнасці*, неабходныя для паўнавартаснага спасціжэння літаратурнага твора: першаснае эмацыянальнае ўспрыманне, вобразнае уяўленне, эмацыянальнае перажыванне, творчае ўяўленне, аналітычныя *здольнасці*, спасціжэнне аўтарскай канцэпцыі жыцця і асобы, схільнасць да літаратурнай творчасці. Вывучэнне беларускай літаратуры ўсебакова развівае эмацыйную сферу школьнікаў, узбагачае інтэлект, развівае мысленне, мову, выходзіць сістэму маральных каштоўнасцей, фарміруе іх светапогляд, духоўнае аблічча, развівае грамадзянскую і маральную культуру.

Літаратура

1. Педагогика: Большая современная энциклопедия / Сост. Е. С. Рапацевич. – Минск : Современное слово, 2005. – 720 с.

2. Учебные программы по учебным предметам для учреждений общего среднего образования с русским языком обучения и воспитания. VI класс (базовый уровень) / Министерство образования Республики Беларусь. – Минск : НИО, 2016. – 312 с.
3. Беларуская літаратура : вучэб. дапам. для 6-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / А. І. Бельскі, Л. К. Цітова. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2016. – 312 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ